

ELS MISTERIS DE LA SETMANA SANTA DEL VENDRELL (1678-1936): LA IMATGERIA

SALVADOR ARROYO I JULIVERT

Els Misteris o Passos de l'antiga processó del Dijous Sant al Vendrell tenen els seus orígens ja a les darreries del segle XVII. Serà, però, a partir de la segona meitat del segle XVIII, coincidint amb l'existència d'una prohibició a l'entorn de les representacions teatrals de temes passionals, que notem l'aparició dels primers conjunts d'imatges. Incorporació que s'anirà enriquint i reformant al llarg del segle XIX fins que molta d'aquesta producció escultòrica desaparegué durant la destrucció iconoclasta del juliol del 1936.

ELS MISTERIS DE LA SETMANA SANTA DEL VENDRELL (1678-1936): LA IMATGERIA

PRIMERES DADES

Per iniciar-nos en el tema, cal primer que definim el que són els Misteris. Novament es Joan Amades⁽¹⁾ el qui ens fa una descripció força visual:

«Una nota característica de les processons de Passió eren les representacions anomenades passos o misteris. Representaven passatges de la passió, figurats per grups d'escultura de talla, de mida , si fa no fa, un terç de la natural. Les escenes anaven muntades damunt d'un petit cadafal portàtil. El conduïen un nombre variable de bastaixos, amagats i dissimulats sota d'un vellut el qual voltava el taulell o cadafal que servia de plat al conjunt.»

Pel que fa al nom, cal diferenciar que en origen es distingien passos de dos tipus:

- El Pas.
- El Pas de Misteri.

El pas

S'anomena així tota aquella representació, del tipus descrit per Amades, que figurés un passatge de la Passió.

El Misteri o Pas de Misteri

És un tipus específic de pas; es coneixia així aquell pas que representava un dels Misteris de Dolor del Rosari.

Així eren Misteris l'oració a l'hort de les oliveres (1 misteri de Dolor), el de la flagel·lació (2 misteri de dolor), etc.

Aquesta tipologia bàsica comuna en d'altres llocs peninsulars es va veure modificada amb el pas del temps; i sobretot a Catalunya ha esdevingut tradicional anomenar tots els passos amb la subtipologia especial de Misteris. Costum que, pel que fa a les dades i documents que hem pogut consultar, apareix ja com a mínim al segle XVIII.

Pel que fa al tipus d'imatgeria, Amades menciona que eren figures de talla; tot i això, cal precisar que la imatgeria processional estava realitzada amb materials de més o menys bona qualitat, segons la disposició o capacitat econòmica de la població, o, si més no, de la confraria o gremi que n'era propietària.

Així hom distingeix tres tipus d'imatgeria processional:

- Les imatges de vestir.
- Les imatges de talla.
- Les imatges de cartró.

Les imatges de vestir

Eren molt emprades pel fet d'estalviar molt de pes. Només eren treballades amb fusta el cap i les mans i peus, i el seu interior eren dos travessers de fusta. Anaven convenientment vestides, amb túniques, capes i mantells que cobrien la precària estructura de fusta.

Les imatges de talla

Quan la imatge era tota tallada, tanmateix es cercava estalviar el màxim el pes; a més de la reducció en la mida que apunta Amades, era emprada la fusta de xiprer blanc, molt apreciada per ésser poc pesada.⁽²⁾

Les imatges de cartró

La tercera varietat de la imatgeria processional eren les imatges de cartró-pedra. Així és que s'emmotllaven figures en paper empastat que, un cop sec, es pintava a l'oli, amb les corresponents encarnacions i daurats.

Aquestes figures, per causa de llur material fràgil, no han arribat fins a nosaltres, però implicaven una qualitat artística mediocre, que només es podia aguantar en la representació a l'aire lliure a què eren destinades.⁽²⁾

Una vegada fetes aquestes consideracions preliminars, anem a veure quan poden localitzar-se les primeres notícies a l'entorn de l'aparició de la processó i dels misteris, en el marc geogràfic que ens ocupa.

En l'àmbit vendrellenc, la primera notícia ens arriba de la mà del Primer llibre de Confraries del 1600-1724, en el qual, i amb data del 27 d'abril del 1678, consta que:

« An pagat los Administradors de la minerva de dines que tenian per posar al arxiu . an pagat primerament sis lliuras sis sous y sis dines per tres vestas de bocaram per portar la imatja del St. Chirsto . dic . 6 lliuras. 5 sous. 5 dines.

»Per fer las ditas vestas 1 lliura.10 sous.» (sic).

Així doncs, ja el 1678 es té constància de la presència processional del Sant Crist i dels seus portants, confreres de Minerva o del Santíssim Sagrament.

A l'entorn d'aquest costum de portar la imatge del Sant Crist, ens comenta Amades:⁽³⁾

« La imatge del Sant Crist només a Catalunya es poden completament dretes i amb tota llur majestat. Arreu les imatges del crucificat es duen ajagudes i entre quatre o cinc portants. En lloc més, sinó a casa nostra, les duu un sol portant. Conduir una imatge dreta requereix tanta força com equilibri i manya per matar la balançada i per saber-la mantenir ben dreta.»

Ja a les darreries del segle XVII, tenim notícia de l'existència de la processó de la Setmana Santa, en la qual té un pes important la Confraria del Santíssim Sagrament o de la Minerva, fundada el 20 d'octubre del 1598,⁽⁴⁾ la qual hi porta el Sant Crist, amb confreres vestits amb vesta de «bocaram»,⁽⁴⁾

A aquesta primera imatge processional se li va edificar una capella annexa al temple parroquial, que costejà en Francesc Nin prev. i rector de Bonastre, germà de Pere Pau Nin, també vendrellenc. Segons es desprèn d'un document que duu data de 18 de juny del 1679.⁽⁵⁾

Però no serà fins a l'any 1764 que apareix el primer Misteri documentat del seguici processional vendrellenc.

En concret, la referència es troba també en els Comptes de la Confraria de la Minerva, en què consta que els administradors de l'any 1764 són:

«Joan Nin aplega 26 lliuras 4 sous 6 dines; gastat ab lo misteri lo mateix .

»Lluís Bassa aplega 8 lliuras 1 sou, gastat ab lo misteri lo mateix.

»Joan Ribas aplega 17 lliuras 3 sous gastat ab lo misteri lo mateix.»⁽⁹⁾

Pel que fa a la identitat del misteri, Jaume Ramon⁽⁴⁾ apunta la probabilitat que es tracti del Misteri del Natzaret, del qual ens diu que: «es probable que data de l'any 1764, ja que en els comptes de dit any de la Minerva s'hi troben diferents partides aplicades a la construcció d'un misteri que no pot ésser altre que'l de que venim parlant.»

Un buidat més recent dels llibres de comptes de la Minerva ha permès localitzar altres dues dades que contribueixen a aclarir la probabilitat que apuntava en Ramon.

La primera és el fet que al cap de dos anys justos —en els comptes del 1766— ja hi figura una partida destinada a:

«per compondrer lo misteri i vestit de Maria Santissima.»

Del que podem deduir que el Misteri del 1764 estava relacionat amb la Mare de Déu, no pas amb Jesús Natzaret.

En segon lloc, cal assenyalar que la primera referència al Misteri de Jesús Natzaret està localitzada en els comptes de la mateixa Confraria de la Minerva de l'any 1826, any en el qual consten fets pagaments per la seva realització.⁽⁶⁾

Però, tot seguint amb l'ordre cronològic d'aparició dels Misteris, ens trobem que l'any següent al que ens ocupava —el 1767— la Confraria de Nostra Senyora dels Dolors o de les Dones deixa constància en els comptes que:

«han gastat per unes faldilles per Maria Santissima. Per dorar los caps e la creu i encarnar Maria Santissima.

»Per ciaus i fusta i compondre lo misteri 6 lliuras, 19 sous.»

L'interrogant que ara es planteja és si el Misteri que apareix en els comptes de la Minerva del 1764 i 1766 i el que ara apareix en els de la

confraria dels Dolors són o no el mateix; si atenem a la menció que en ambdós es fa a la presència en el pas de la imatge de «María Santíssima». En aquest supòsit, podria tractar-se de les primeres notícies referents a la incorporació processional del Misteri dels Dolors.

En cas contrari estaríem davant de dos Passos diferents, relacionats amb la Mare de Déu.

El de la Minerva podria ésser el primer Misteri de la Soledat.

En el de les Dones, clarament el Misteri dels Dolors.

A l'hora de tot aquest moviment en la confecció i sortida dels primers Misteris, és interessant fer constar que és en aquest període que apareix una prohibició en contra de les representacions para-teatral de la Passió.

Així, segons recull el *Llibre d'Ordres de l'Ajuntament del Vendrell*⁽⁶⁾ i amb data del 6 de març del 1766, consta que:

«El Sr. Dean del Panadés se ha servido comunicarme una orden antigua que hay de este obispado por lo que se prohíbe y manda que no se represente la Pasión de Christo Sr. Nuestro vulgarmente llamada en algunos parages La Presa y en otros El Devallament de la Santa Creu, por Nadie.

»De lo que se avisa a los justicias y Ayuntamientos con apercibimiento de los que directa o indirectamente lo permitieren no solo serán castigados sino multados en sus propios efectos y según la gravedad ó circunstancias de el hecho ó contravención.»

La prohibició és prou contundent: «se avisa á los justicias y Ayuntamientos ... de los que directa o indirectamente lo permitieren no solo serán castigados sino multados en sus propios efectos.»

Avui per avui desconeixem els efectes reals de l'ordre, però sí que podem interrelacionar la publicació de l'ordre amb el fet de l'aparició dels primers Passos o Misteris amb imatges, potser incentivats per les autoritats en prohibir-se les representacions populars del Davallament i la Presa, i emplenar el buit que aquelles deixaven. En aquest supòsit, els Armats —que clarament deuriem formar part d'aquelles— serien la darrera peça que es conserva integrada en la processó.

I hom pot arribar a plantejar-se si els Records⁽¹⁰⁾ no són els hereus d'aquelles representacions, ja que recullen el cant i el text versat per dinamitzar l'estaticisme dels Misteris.

Pel que fa als detalls a l'entorn del Via Crucis i Processó del Dijous Sant, el *Llibre de Consueta de la Parròquia*⁽⁷⁾ iniciat el 1789 ens explica:

«El Via - Crucis:

«lo hermita porta lo Sant Christo y van dos minyons dl costat ab dos manuals de la Confraria de la Minerva, lo Vicari de Semmana llegeix les estacions conforme estan en lo llibret de Escornalbou y se conclou dit Via Crucis davant lo altar Major, luego se comensa lo sermó y despues lo Miserere.»

Així mateix, i pel que fa a la processó, consta que:

«A entrada la nit se toca a Professó y al cap de mitja hora preparada la creu que deu anat tapada y dos escolans ab candeleros als costats del hermita que la porta. revestit lo rector ab roquet, estola i capa negra y por tan la Veracreu cuberta ab las extremitats de la tovallola que porta pendent del coll, los Vicaris y demes Preveres revestits ab roquets y siris en las mans. Van devant lo monument y després de haver fet un rato de orasio, se entona lo Miserere, y luego se va arreglant la Professó, la que se conclou després devant lo mateix Monument, ab los Versets: adoramus te christe y orasio. Luego se retiran a la sagristia.»

És de fer notar que, ja a les darreries del segle XVIII, apareixen dues tradicions fortament arrelades en la Setmana Santa local:

- Una és el Cant del Miserere.
- L'altra és la primera menció als "Versets" o els Versos dels Misteris, composicions que canten els Records.

EL CONJUNT DE LA PROCESSÓ

El conjunt de la Processó és el fruit de diverses i successives incorporacions, que a poc a poc l'anaren configurant. En primer lloc tenim notícia de l'assistència del Sant Crist i de dos Misteris. Ja a finals del segle XVIII s'hi incorporen dos més, i en el XIX encara tres, que formen el total de Misteris fins avui coneguts.

Anem a analitzar cada un dels elements que integren el seguici. Iniciarem l'estudi seguint l'ordre en què concorren a la Processó; així és:

- I - ELS ARMATS.⁽¹¹⁾
- II - MISTERI DE L'ORACIÓ A L'HORT: Misteri de Cal Magre.
- III - MISTERI DE L'ASSOTAMENT: Misteri de Cal Galofre.
- IV - MISTERI DEL ECCE HOMO: Misteri de Cal Figueras.
- V - MISTERI DEL NATZARET: Misteri de la Caiguda.
- VI - EL SANT CRIST.
- VII - MISTERI DELS DOLORS.
- VIII - MISTERI DEL SANT SEPULCRE.
- IX - MISTERI DE LA SOLEDAT.

II - MISTERI DE L'ORACIÓ A L'HORT: «Misteri de Cal Magre»

Adquirit durant el segle XIX per la família d'en Joaquim Bassa i Nin «Quimet Magre» (1850-1898). El conjunt representa el primer Misteri de Dolor l'Oració a l'Hort de les oliveres. El formen dues imatges, ambdues tallades en fusta, daurada i policromada. Ressalta del conjunt la figura suspesa de l'àngel amb el calze i la creu, símbols de la Passió que s'aproxima. La imatge de Jesús apareix agenollat, pregant, recolzat a una roca, la qual centra i serveix de base a la composició.

A la mort d'en Bassa, les imatges segueixen al Vendrell, fins que el 1900 mor la seva esposa Emília Miravent i Malivern. El conjunt segueix conservat en un petit oratori a la casa pairal de «Cal Magre», al carrer dels Cafès núm. 3. Finalment, és llegat a la família d'en Joan Fontana i Soler «Robert», i instal·lat a la casa d'aquest al carrer del Carreró —avui el solar que ocupava està edificada la darrera ampliació de la casa de la Vila. Mort en «Joanet Robert», es fa càrrec del conjunt el seu fill Frederic Fontana i Fortuny, vinculat a la Confraria de la Minerva i al Cos de Portants del Sant Crist. De la casa d'aquest al carrer del Carreró fou llançat pel balcó i incinerat durant els fets revolucionaris del juliol del 1936.⁽¹²⁾

No es té coneixement que hagués estat mai processonat.

El Dijous Sant era exposat i obert al públic en l'oratori particular.

Conjunt de les imatges del Misteri de l'Oració a l'Hort, més conegut pel «Misteri de cal Magre» per haver estat adquirit i conservat per la família Bassa, coneguda amb aquest renom ja des del segle XVIII.

III - MISTERI DE L'ASSOTAMENT: «Misteri de Cal Galofre», 1817

Aquest pas era també conegut per Misteri de la Flagel·lació i, fins i tot, popularment, pel «Misteri de la Fumada».⁽¹³⁾

La seva vinculació amb la família de propietaris rurals dels «Galofre» ve determinada pel fet que en l'antiga casa pairal d'aquesta família, situada al carrer Nou núm. 1 i que porta data del 1704, es guardava la imatge de Jesús lligat a la columna del Misteri, d'ençà la decadència i dissolució de la Confraria de Sant Gregori, la qual en tenia originàriament la propietat encara l'any 1850, segons consta en un inventari de la institució.⁽¹⁵⁾

Fou adquirit per l'administració de Sant Gregori l'any 1817, amb un cost de 400 lliures. Representava el Segon Misteri de Dolor; componen l'escena tres imatges: Jesús lligat a la columna i dos saions que fuetegen l'esquena amb els flagells.

Destaca la imatge de Jesús —talla de fusta— amb especial cura en la realització de l'aspecte anatòmic. Porta perruca de cabell natural —característica molt corrent en la imatgeria dels misteris del segle XVIII i XIX. Tot i que el rostre apareix net de postissos i lluu barba de la mateixa talla. Com a única peça de vestir porta la tovallola brodada amb fil d'or amb atributs i impropis de la Passió.

Les imatges dels saions presenten ja un acabat més baix i un estat de conservació també més defectuós. Així, per exemple, en la fotografia dels anys vint s'observa com al saio de la dreta li falten ambdós ulls. Són representats seguint la iconografia popular —marcadament antisemítica— com a foscos de pell, que els fa diferenciar clarament de la pell clara amb què és presentat Crist.

Es guardaven al temple, en l'anomenada Sagristia Vella, més coneguda per «Els Trastos», annexa a la Capella del Santíssim. Avui ocupa aquest lloc el nou edifici de la Sala Sant Pere, annexa al temple.

Pel que fa a l'autoria del conjunt s'ha parlat en repetides ocasions de la seva atribució a l'imatger local Joan Toldrà i Fàbregas «Matines» (1811-1889). D'aquest parer semblen mostrar-se tant en Manuel Romeu i Guimerà (*B.P.* 25-7-1906) com en Elisa Vives de Fàbregas (*Biografia de Pau Casals*. Dalmau Editor 1966, pàg. 47).

Conjunt del Misteri de l'Assotament, o també «Misteri de cal Galofre», adquirit per la Confraria de Sant Gregori l'any 1817.

En veritat, direm que el conjunt d'imatges del Misteri és anònim, ja que l'any de l'adquisició tan sols hi consta el cost, però cap referència concreta al nom de l'artista. D'altra banda, en Toldrà neix el 16 de setembre del 1811, i l'obra que ens ocupa fou adquirida l'any 1817; és, doncs, impossible cronològicament que en Toldrà modelés el pas. Tot i amb això, hi ha la possibilitat que aquest el restaurés o arrangés al llarg del segle XIX. Hem aprofundit en aquesta hipòtesi tot localitzant en l'inventari de la Confraria de Sant Gregori del 1850 una anotació prou interessant, ja que hi consta el «Misteri de l'Assotament arreglat» (?). Potser la reforma del 1850 fou feta per en Toldrà, i aquest fet hagués comportat la confusió existent a l'entorn de l'autoria.

A principis d'agost del 1936, la imatge de Jesús fou llançada pel balcó de la casa pairal dels Galofre i cremada al mateix carrer.⁽¹⁶⁾

Els saions no tingueren tampoc gaire més sort. El 22 de juliol —en incautar-se el temple— foren col·locats l'un davant de la porta de l'Ajuntament i l'altre a la vorera del carrer de Mar (davant de casa Teodora), vestits amb casulles i altres elements del vestuari litúrgic. Allí varen estar-se «fent guàrdia» uns dies fins que tingueren la mateixa fi que la resta de la imatgeria.

El Dijous Sant era exposat davant del retaule de la Capella de Sant Gregori, segona capella de la nau lateral dreta.

Durant la postguerra Maria Carner —filla d'en Jaume Carner i Romeu— va voler reconstruir el Misteri del qual havia tingut cura la seva família. Era néta per banda materna del darrer Galofre. Per aquest motiu va encarregar un avantprojecte el 1941 a l'arquitecte Josep Mª Jujoi i Gibert, encarregat llavors de les obres de restauració del temple. Sabem que aquest esbòs s'arriba a realitzar, però malgrat tot mai s'aconsegueix portar a terme materialment l'obra, ja que el rector, Mn. Josep Durant i Margarit, desinflà la idea.⁽¹⁶⁾

IV - MISTERI DE L'ECCE - HOMO: «Misteri de Cal Figueras», 1853

El Misteri de l'Ecce-Homo, més conegut popularment per «Misteri de Cal Figueras», per tenir estatge en aquesta casa de la Barceloneta, representava la primera estació del Via Crucis —Jesús és condemnat a mort.

Componien el pas dues imatges, ambdues obrades per l'escultor local Joan Toidrà i Fàbregas «Matines» (1811-1889), el qual va modelar-lo l'any 1853 per la Germandat de la Puríssima Sang de Nostre Senyor Jesucrist —més coneguda popularment per «La Germandat Vella»— fundada a mitjans del segle XIX, sota la iniciativa i protecció d'en Josep Escofet i Olivella, conegut comerciant de l'època, qui va pagar en part la quantitat de 3.395 rals que costa l'obra. Fou beneït després de l'Ofici de Tenebres del Dijous Sant del 1853.⁽¹⁷⁾

El conjunt representa Pilats mostrant Jesús al balcó del retori.

Jesús era una imatge de talla de 1'70 m d'alçada —mida natural—. ⁽¹⁸⁾ En la fotografia que es conserva del pas datable en la dècada dels anys 20, la imatge apareix vestida amb túnica blanca brodada, que li arriba als genolls. Tot i amb això, sabem que en un principi la imatge anava amb el tors nu i la tovallola brodada, amb la mateixa iconografia, doncs, que el del Misteri de Cal Galofre. Així apareix representat en la pintura —oli sobre lli— que presenta el pendó del misteri, que fou estrenat l'any 1899.

De l'espallta li penja el mantell porpra. La mateixa iconografia que trobem en el pendó.

El rostre mostra l'expressió patètica del dolor, malgrat que aquí l'equipament de perruca i barba de cabell natural li desfiguren en gran manera el rostre i ens priva d'apreciar amb detall l'acabat real de l'obra.

Pilats —de la mateixa alçària— era, en canvi, una imatge de vestir. Va amb llarga túnica de vellut, que sols li deixa veure els peus, el cap i les mans. Al cap liuu un torbant, tipus d'aditament que trobem també en la iconografia de les seves figures de pessebre. Pilats és presentat més com un príncep o sacerdot dignatari hebreu —amb tota l'aparença d'un dèspota oriental— que no pas com un romà en exercici de càrrec públic. A part d'aquest anacronisme estètic, ambdues imatges tenien un acabat prou acurat.

Dissolta la «Germandat Vella», aquesta va cedir el misteri a l'església parroquial, però facultant el veí Pau Jané i Gibert «Pau Figueras» (1857-1940) perquè el pogués retenir a casa seva mentre ell visqués.⁽¹⁹⁾

Misteri de l'Ecce - Homo, més conegut per «Misteri de cal Figueras», obra de l'imatger vendrellenc Joan Toldrà i Fabregas «Matines» (1811-1889), el qual el modelà l'any 1853.

El Dijous Sant era exposat davant el retaule de Sant Sebastià. Tercera capella de la nau lateral esquerra.

Malgrat tot, les imatges no arribaren a poder instal·lar-se en el temple, ja que el grup va desaparèixer abans de la mort del seu conservador. Així fou que, abans del 10 d'agost del 1936, ambdues imatges foren llançades del balcó de la casa i cremades a la mateixa placeta de Cal Figueras.⁽²⁰⁾

Durant la postguerra i fins a principis dels anys 60, el Pendó i el Record amb els Versos del Misteri continuen presents a la processó del Dijous Sant.

V - MISTERI DEL NATZARET: «Misteri de La Caiguda», 1826-1851

També conegut per Misteri de la Caiguda i per l'apel·latiu de Nostre Senyor de la Roca.⁽²¹⁾

El primer Misteri del Natzaret fou adquirit per la Confraria de la Minerva l'any 1826 amb l'ajut financer de l'administrador Francesc Soler «dit lo Patge», amb un cost total de 180 lliures.⁽²²⁾

En els comptes de la Confraria de l'any de l'adquisició ja consta que el formaven tres imatges, el jueu, la Verònica i Jesús «en la caiguda». Aquestes tres primeres imatges eren fabricades en cartró.⁽²³⁾ És un dels tipus d'imatgeria dels misteris confeccionades emmotillant les figures en paper empastat que un cop estava sec es pintava a l'oli amb les corresponents encarnacions i daurats. Aquestes figures, a causa de llur material fràgil, tenien poca durada. Pel que fa a l'autor d'aquest primer conjunt, direm que es tracta d'una peça anònima.

Al cap de 25 anys —l'any 1851— el pas és renovat i les velles imatges de cartró són substituïdes per unes de noves de vestir; presenten treballades amb fusta tan sols el cap, els peus i les mans. El seu interior era una estructura de travessers i llistons de fusta.⁽²⁴⁾ L'autor del nou conjunt és Joan Toldrà i Fàbregas «Matines», que el modelà per encàrrec de la Confraria de la Minerva.

Presenta la sisena estació del Via Crucis. El Natzaret camí del calvari fuetejat per un saio amb el braç alçat, sortint-li al pas la Verònica.

Misteri del Natzaret. Consta l'existència ja d'un primer misteri amb les tres imatges modelades en cartró l'any 1826. El 1851 l'imatger Joan Toldrà va cisellar el que reproduceix la fotografia.

El saio apareix darrera, en un segon pla, respon a les mateixes característiques dels que apareixen en el Misteri de l'assotament; fins i tot va cofat amb el mateix característic barret-turbant que aquells. Novament apareix el tret de la iconografia popular de la pell bruna; a més, però, en aquest cas el saio va barbat. Aquesta imatge era coneguda popularment com «el Jueu de Cal Paraire», sens que ningú pugui explicar l'origen d'aquesta denominació. Tot i que aquesta família de cognom Solé els trobem vinculats amb la confraria i el Cos de Portants a partir de la refundació del 1920.

La Verònica —d'1,18 m— és l'única figura que es conserva del Misteri, ja que les altres dues foren destruïdes en la incautació del temple el 22 de juliol del 1936. L'any 1954 fou retrobada desmuntada en una caixa a les golfes de la Sagristia Vella i fou reincorporada a l'actual pas.

El Natzaret, de poc més d'un metre d'alçada, tenia treballades en fust les mans, el cap i ambdós peus que sobresortien dessota els plecs de la túnica. Toldrà pintava després les peces tallades amb una mescla de blanc d'Espanya i cola de conill i les brunyia amb pedra d'agata, fet que donava a la imatgeria una aparença de porcellana. L'acabat i els ulls de vidre donaven més realisme a les peces.

En el detall del rostre s'endevina la semblança de l'Ecce-Homo de Cal Figueras, dolor i defalliment. Com aquell, porta també perruca i barba de cabell natural.

De l'antic Misteri, en resta també la Santa Faç del mocador de la Verònica. En coneixem dos exemplars. La primitiva, es tracta d'un oli sobre lli de 35 per 26 cm.⁽²³⁾ Llenç que ens mostra un Crist serè lluny de la dolorosa expressió de la imatge del Matines a la qual acompanyava. Cap a principis dels anys 20, tal com ens explicava Josepa Mañé i Romeu «Pepa Flaessa» (188-1984), aquesta primera pintura fou substituïda per una segona, que també es conserva, oli sobre fil de 51x56 cm, que va donar un conegut *americano* local, que va regalar, a més, la túnica de vellut brodada amb fil d'or per la imatge.⁽²⁵⁾

Era exposat davant la Capella del Santíssim.

Durant la postguerra es reconstruí el pas. La imatge fou encarregada per Josepa Mañé a l'escultor local Joan Borrull i Soier (1880-1960). Es tracta d'una talla, mida natural —1'70 m— policromada i estofada.

Porta data del 1943. Fou beneïda el Divendres Sant de l'any 1944. El 1954 s'afegí al pas la retrobada imatge de la Verònica.⁽³⁶⁾

VI - EL SANT CRIST

El Cos de Portants del Sant Crist, 1678

Dels portants del Sant Crist no es té coneixement exacte de la data de fundació, però de fet ja existien l'any 1678, ja que en els comptes de l'administració de la Confraria de la Minerva d'aquell any consta que:

«An pagat los Ad. de la minerva de diner que tenan *per posar al arxiu* . an pagat primerament 6 lliuras. 6 sous 6 diners per tres vestas de bocaram per portar la imatge del St. Crhisto; per fer las ditas vestas 1 lliura, 10 sous.»

L'any 1784 consten novament despeses per les bosses i corretges per portar la nova imatge i per les vestes i les golilles que duïen els portants al coll.

Així apareix en el compte dels administradors del 1783, donat el 20 de juliol del 1784:

«Fco Romeu ha gastat per una imatge del St. Crhisto per portar en la professó, per los cordons dels brassos de la creu . per las bosas de porta lo S. Crhisto. per las bestas y golillas, tot ho fet constar ab recibos 545 lliuras. 18 sous. 6 dines.»

A aquells primers tres portants del segle XVII, se n'hi afegiren més en el segle XVIII. Pel que fa al nombre exacte de portants, direm que, segons explica en Pau Mestres Martí «Pau-Pere Nassos» (1876-1966),⁽²⁶⁾ en Mestres fou portant del Sant Crist durant 18 anys, i explica que el Cos el formaven «Cinc esforssats Homes Valents». Corroborà l'afirmació d'en «Nassos» el fet que en l'inventari de la Confraria de la Minerva del 1850 consten:

«Cinc corretges per portar el Sant Crist i 10 guants, que justament corresponen als cinc «Homes Valents». Els mínims necessaris per poguer portar la imatge i realitzar el Canvi. El portant del Crist, dos que sostenen els cordons dels braços de la creu. El portant que l'agafa, i que es col·loca davant de qui el porta. Finalment el cinquè home es l'home del

darrera —o «Mestre examinador»— que es col·loca al darrera del portant i que supervisa o dirigeix el canvi.

El Cos fou reorganitzat l'any 1920. En les fotografies existents d'aquesta època veiem que el nombre de portants arriba ja a la dotzena. Les vestes són encara, però, les antigues amb golilla. Les bosses són cinc. Les noves vestes —a l'estil actual—, sense golilles i amb pit i coll d'ales rodones de velut negre, foren incorporades l'any 1930 amb motiu de la primer Romiatge organitzat a Montserrat, on es prengué també la imatge del Sant Crist.

El Sant Crist de 1784

La imatge del Sant Crist que concorria a la processó del Dijous Sant era una talla, mida natural, d'autor anònim. Porta també perruca i barba de cabell natural. Amb tovallola de domàs i fil d'or.

Fou adquirit per la Confraria de la Minerva l'any 1784, amb un cost de 145 lliures, 18 sous, 5 diners.⁽¹⁷⁾

La imatge fou col·locada a la sagristia junt amb la de la Mare de Déu dels Dolors del Misteri. És la segona imatge del Sant Crist que tenia la parròquia vendrellenca. L'altra, probablement dels segles XVI-XVII, estava primer a la Capella del Sant Crist, que era alhora capella del Santíssim Sagrament i després, a finals del segle XIX, fou traslladada al nou altar situat al lateral de la Capella de Sant Carles. Primera capella de la nau lateral esquerra. Aquesta imatge no era processionada.⁽²⁷⁾

Retornant a la imatge del 1784, sabem que fou restaurada l'any 1880, ja que consten fets uns pagaments per «recomponer la imagen del Santo Cristo, 12 reales». Havia estat encarnada l'any 1828.⁽²⁸⁾

Ja hem assenyalat que la imatge és avui per avui anònima; tanmateix, hi ha alguns autors que l'atribueixen a Joan Toldrà. D'aquest parer sembla en «S.V.»⁽²⁸⁾ i també Antoni Flotats.⁽²⁹⁾ Malgrat tot, és en Josep Ramon i Blanc qui aclareix el malentès tot afirmant que «a la nostra església parroquial no s'hi venera cap Sant Crist tallat per en Matines».⁽²⁹⁾

No obstant això, ens consta que Toldrà va obrar diverses imatges del Sant Crist de mida mitjana i una per processionar fora de la vila. Potser aquí rau la base de la confusió existent.

La imatge del Sant Crist adquirida per la Confraria de la Minerva l'any 1784. La fotografia ens mostra el Crist a Montserrat amb motiu del primer romiatge de l'arxiprestat del Vendrell l'any 1930.

La segona restauració que tenim documentada és la del 1930, amb motiu de la primera Romeria a Montserrat de l'Arxiprestat del Vendrell. A més de la restauració de la imatge, es varen substituir les velles nanses de fusta per unes de metall i el rètol de la creu fou col·locat al seu cap; abans apareixia clavat al pom motllurat que la rematava.⁽³⁰⁾

L'actual imatge és obra de l'escultor local Joan Borrull i Soler. Fou beneïda el 18 de juliol del 1939.

VII - MISTERI DELS DOLORS - 1767-1784

Aquest pas era propietat de la Confraria de la Mare de Déu dels Dolors, també coneguda per «Confraria de les Dones». Un primer Misteri data ja del 1767, en què consten ja diferents pagaments destinats a la composició del pas.

Així, dels comptes de l'associació consta que:

«Han gastat per unes faldilles de Mª Santíssima. per dorar los caps de la creu i encarnar Maria Santíssima.

»Per claus i fusta y compondrer lo Misteri 6 lliures i 19 sous.»

Aquesta primera imatge del 1767 anava ja vestida i sembla que s'estrenava, si tenim en compte la referència «encarnar Maria Santíssima».

La imatge del 1767 fou substituïda l'any 1784 per una segona, tal com consta també en els comptes:

«Se gastaren 641 lliures, 3 sous i 2 diners per una imatge de Maria Santíssima dels Dolors, que es la que se troba an la sagristia.»

Es va fer «un escaparate» per tenir-hi la imatge, que s'instal·là a la sagristia al peu del Sant Crist, adquirit per la Minerva aquell mateix any.

El 1786 es comprà la corona «de plata i pedras», que costà 81 lliures 18 sous. Així mateix, s'adquiriren unes puntes «d'or fi» per a les faldilles de la imatge, prova que novament estem davant d'una imatge de vestir. Finalment l'any 1788 es compren «el cor y les espases de plata» per 24 lliures.

Imatge de la Mare de Déu dels Dolors del Misteri de Setmana Santa. Adquirida el 1850 per la Confraria en substitució de l'anterior del 1784.

A mitjans del segle XIX, la imatge del 1784 és substituïda per una de nova i per un nou cadafal, segons consta en l'inventari de la Confraria del 1850.⁽³¹⁾ Aquesta imatge —també de vestir— es guardava igualment a la sagristia sense «escaparat»; fou la que arribà al 1936.⁽³²⁾

El conjunt del Misteri que es processionava fins als anys 30 era bàsicament el del 1850-53. Es conservaren la creu amb el sudari, amb els caps daurats, darrera la imatge de la Dolorosa. De l'antic pas també apareixen els quatre àngels plorans dels peus de la imatge. Són imatges de talla, de cos sencer. A la mà dreta porten uns canelobres amb espelma que fan llum al pas de la imatge. A la mà esquerra porten diferents impropis passionals: un clau, un martell, unes estenalles i una llança. Tanmateix durant el segle XVIII havien anat vestits i portaven perruques. Així consten partides destinades a «roba pels angelets» i «punes pels angelets» i encara «per les perruques dels angelets».

Avui per avui són les úniques peces que resten del Misteri del segle XVIII. Era exposat davant el retaule dels Dolors.

L'actual imatge és una talla de vestir i fou adquirida l'any 1952.

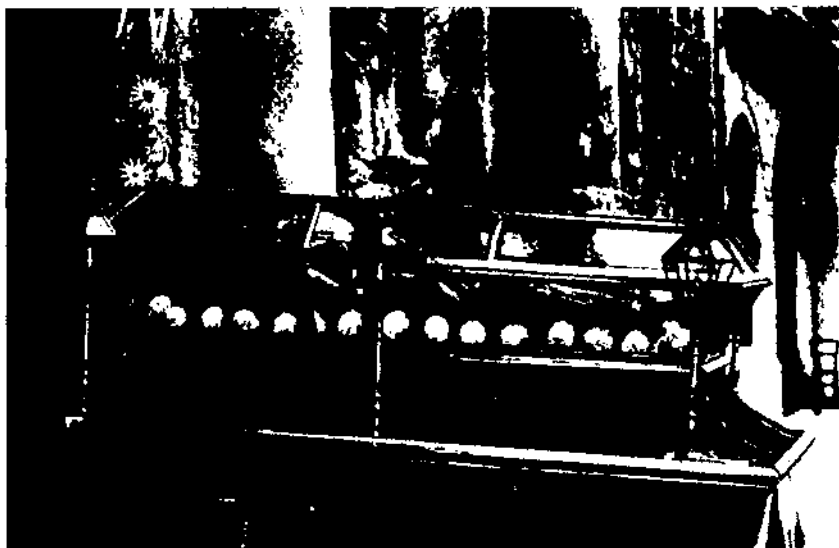
VIII - MISTERI DEL SANT SEPULCRE, 1791

L'urna del Sant Sepulcre. El pas i la imatge van adquirir-se l'any 1791 per la Confraria de Santa Anna, finançada amb caritats i almoines dels mateixos confreres. Era la Confraria dels Menestrals. Per això era exposat el Dijous Sant davant del retaule de la patrona de la vila.

Pel que fa a la imatge, fou col·locada en el retaule de Sant Antoni —també de la mateixa Confraria—, immediatament damunt de la mesa dins d'una urna vidriada.

Aquest Crist jacent, talla de fusta, sembla ésser que era una obra força reeixida, si tenim en compte els comentaris que ens fa Jaume Ramon,⁽³³⁾ «la imatge del Crist ... com a obra d'art és molt recomanable. És una veritable llàstima no puga venir-se en coneixement de qui fou son autor.»

Així com també en S.V.: «La imatge del Crist Jacent és considerada

Misteri del Sant Sepulcre. Es tracta d'una altra de les peces d'imatgeria processional d'autor anònim. Fou adquirida per la Confraria de Santa Anna l'any 1791.

la millor escultura que tanca la nostra església parroquial i que ha sigut molt celebrada per quants artistes l'han admirat.»

Se'n desconeix l'autor; és, doncs, també una altra de les peces anònimes del segle XVIII.⁽³⁴⁾

Com la resta de les figures processionades del Crist, porta també perruca i barba de cabell natural i tovallola de domàs i fil d'or. Va col·locat dins d'una urna vidriada, al cap de la qual anava una monumental palma, que cada any era renovada.

La imatge va desaparèixer el 22 de juliol del 1936. L'actual talla és obra de l'escultor barceloní F. Carulla i Ribera, finançada sota el mecenatge d'en Joan Figueras i Socias «l'Hereu Xenda» (1880-1955). Fou beneïda, junt amb el tabernacle esculpit per Carulla, el diumenge de Rams del 1948.

IX - MISTERI DE LA SOLEDAT, 1791

És el que tancava la Processó del Dijous Sant.⁽³⁷⁾ L'any 1784 s'adquiriren dues imatges per als misteris —el Sant Crist, per a la Confraria de la Minerva, i la imatge de la Mare de Déu dels Dolors, per a la Confraria de les Dones. L'any 1791 la processó es veu incrementada per la presència de dos nous Misteris: el Sepulcre de la Confraria de Santa Anna i la Soledat, adquirida per la Confraria de la Minerva, que hi invertí la quantitat de 370 lliures, 9 sous i 7 diners. Per tradició tenien cura del pas els pagesos i els propietaris rurals.⁽³⁸⁾

La imatge —també de vestir— mostra treballats tan sols el cap i les mans. La iconografia no s'escapa de la imatgeria processional, es presenta dempeus amb el cap cobert igual que la resta del cos, abrigat amb un llarg mantell de vellut negre. La seva grandària era quasi natural⁽³⁵⁾ i apareix plorant amb les mans juntes i els dits encreuats.⁽³⁹⁾

És una altra de les imatges anònimes del segle XVIII. El túmul o cadafai fou arranjat en la dècada dels anys 20, amb la incorporació dels llums cargolats.

Durant l'any, era guardada a casa de les administradores. Com la de Cal Galofre i el de Cal Figueras, aquest és el tercer Misteri que no es guardava durant la resta de l'any al temple.

La seva darrera il·lar fou a la Barceloneta Alta, a la mateixa placeta de Cal Figueras, a casa de l'administradora Maria Borrell i Nin «Pere Oliva», descendent d'una família prou vinculada amb la Confraria de la Minerva d'ençà el darrer quart del segle XIX.⁽³⁵⁾

D'allí fou sostreta i cremada a principis d'agost del 1936.

El Dijous Sant era exposada davant del retaule de Sant Isidre.

L'actual imatge és una talla amb la mateixa iconografia que la primitiva. L'obrà l'escultor barceloní Reixach Campayà i es pot datar l'any 1444, ja que en aquest any consta ja que surt a processó.

Misteri de la Soledat, que tancara l'antiga processó del Dijous Sant. La imatge fou adquirida per la Confraria de la Minerva l'any 1791. Per tradició, en tenien cura els pagesos i propietaris rurals.

NOTES

- (1) Joan Amades i Gelats. *Costumari català*. Vol. II, pàg. 706.
- (2) Joan Ramon Triadó. *H² de l'art català*. L'època del Barroc. Ed. 62. Barna 1984.
- (3) J. Amades. Op. Cit., pàg. 707.
- (4) Jaume Ramon i Vidales. VENDRELL HISTÒRIC. El Vendrell 1933, pàg. 179.
Pel que fa a les «Vestes de Bocaram», sembla que es tracta d'una túnica llarga fins als peus de tela gruixuda.
- (5) Salvador Arroyo. «Corrigenda III». Setmanari *El 3 de Vuit*. 16-4-1992.
- (6) *Libre d'Ordres de l'Ajuntament del Vendrell*. 1760-1769. Tanmateix reproduït a *El Vendrellense* del 3-9-1893.
- (7) *Libre de Consuetud*. Iniciat l'any 1789. Tractat II «del modo de celebrar las festivitats de entre any y festas de confraria».
- (8) Els Nin del Molí Alt eren una família de terratinents i propietaris locals amb títols de noblesa conferits al segle XVII pel Rei Carles II (J. Mª Inglès a l'Escut Heràldic de la Vila del Vendrell, vindicat).
- (9) *Libre de Confraries 1725-1852*. La Minerva. A.P.S.V.
- (10) Una descripció força ràfica del que són ELS RECORDS dels Misteris ens la fa Josep Aixalà al B.P. 22-4-1933:
«entre files (de ciris) tres noiets habillats de vesta negra, riçats i amb sabates negres, amb un pendó i els seus corresponents cordons, en direcció del curs de la comitiva, girant-se de tan en tan de cara al Misteri respectiu i entonant una cançó. Cançó que explica o relata el fet que el Misteri representa.
- (11) Previs a aquesta publicació hi ha dos articles que serviren de base a aquest estudi. Vegeu més àmpliament a Salvador Arroyo: «Els armats del Vendrell (1816-1994)» i «Mes dels armats del Vendrell», publicats al setmanari *El 3 de Vuit* del 18-3 i 21-4 del 1994.
- (12) Antònia Fontana ens informava l'agost del 1980 que després de la mort de Joan Fontana «Joanet Robert» l'any 1935 Frederic Fontana es féu càrrec de les imatges.
- (13) Conegut per l'apel·latiu de «Misteri de la Fumada» per haver-ne estat Maria Pujol-Marieta Fumada» encarregada a principis de l'actual segle. Casada en segones amb Felix Bo «de la Bera». Segons ens informa Rosa M^a Bo i Tanat.
- (14) Pel que fa a les autoritzacions de les manifestacions públiques de culte durant aquest període, podem aportar dues notes prou il·lustratives:
1935 - «Per significats elements religiosos d'aquesta vila, ha sigut presentada a la Presidència de la Generalitat de Catalunya una sol·licitud demanant permís per fer la tradicional processó a la tarda de la diada del Corpus.» B.P. 25-5-1935.
1936 - «han quedat recloses al si dels temples totes les funcions religioses a vila celebrades amb motiu de la Setmana Santa. A la parròquia hi foren bastits els «misteris» o passos que concorren a la processó quedant instal·lats als llocs de consuetud.» B.P. 11-4-1936.
- (15) A part de les nombroses referències orals, llegim «aquest pas és propietat i guardat durant l'any pels successors de l'antiga i senyorial casa coneguda per Cal Galofre».

Jaume Ramon (4) ens fa saber que a la casa d'en Francesc Galofre i del seu fill Josep Galofre, núm. 1 del carrer Nou, dormí el rei Ferran VII, el 31 de març del 1814 al seu retorn de França.

Un inventari parroquial del 1819 informa de l'existència en la casa d'un oratori particular de «Francesch Galofre, esta corriente». Possiblement en aquest oratori es venerava la imatge del Jesús del pas de l'assotament adquirit per la Confraria de Sant Gregori dos anys abans.

- (16) Informació que ens facilita Josepa Mañé i Romeu «Pepa Flaessa» (1882-1984). També consta la realització d'aquest avantprojecte en el catàleg de l'exposició «Josep Mª Jujol. Arquitecte 1879-1949». Inaugurada el 31-3-1989.
- (17) Josep Ramon i Blanch «Pepito Bello». «Els Passos' o 'Misteris' que van a processó del Dijous Sant». Setmanari *B.P.* 4-41925.
Pel que fa a Josep Escofet i Olivella, sabem que l'any 1839 es casà amb Victòria Galofre i Serra, de la qual enviudà l'any 1862.
- (18) La talla de Jesús era mida natural, car «l'escaparat» que la contenia a la casa d'en Pau Figueras, i que encara es conserva fa 1,80 m per 70 cm.
- (19) Segons el *B.P.* 19-4-1924, «Aquest pas pertenyia a la disolta Germantat Vella, la qual va cedir-lo a la església més facultant tant al veí Pau Figueras per a que'ls pogués retenir mentres ell visca.»
Pel que fa a la vinculació d'en Pau Jané «Figueras» amb el Misteri, direm que ja *El Vendrellense* del 2-4-1899 ens informa que: «El pendón que acompanyaba al paso de Jesús en el balcón de Pilatos era nuevo, costeado por don Pablo Jané.»
Pel que fa la dissolució de la «Germantat», direm que, segons el Programa de Festa Major del 1916, existia encara llavors una Societat Benèfica amb el nom de «Montepio de la Purissima Sangre».
També Francesc Barot —resident a Barcelona— escriu al *B.P.* 29 d'octubre del 1932: «El Misteri del Sant Ecce-Homo de la Germandat Vella imatge que amb tant bona voluntat guarda el veí Pau Figueras.»
- (20) Josep Mª Inglès i Rafecas ens relata l'escena de la destrucció del Misteri, de la qual fou testimoni l'agost del 1936. Vid. «Els Misteris del Matines» al periòdic *Vendrell* del 25 de març del 1961 núm. 216.
- (21) Jaume Ramon a (4) ens diu que: «fou reformat el dit any 1851, canviant les figures que eren de cartró per les actuals.»
- (22) En els comptes de la Minerva del 1826 consta: «se esta devent de la Confraria a Fch Soler per que feu J.Cht en la cayguda, lo jueu, la verònica».
Francesc Soler «dit lo Patge», pagès i propietari rural fou administrador durant el quinquenni 1825-1830 i va avançar els diners que va costar l'obra.
Vid. més àmpliament a «Retaules i retaulistes II: l'obra d'Antoni Ochando». A *Miscel·lània Penedesenca 1993*.
- (23) La mida originària era de 35,5 per 43 cm. A principis dels anys 80, quan es va procedir a l'emmarcat de la pintura, es reduïren de mida els laterals per estar la tela molt malmesa.
- (24) Manuel Naranjo. *L'església de S.S. del Vendrell*, pàg. 96, sosté que: «la imatge del 'nazareno' esculturat el 1851, però amb un cos no acabat, només amb la carcassa de ferro.»

Val a dir que segons ens explicava Josepa Mañé «Pepa Flaressa» (1882-1984), la qual fou administradora del Natzaret de principis dels anys 20 fins als anys 50, la imatge no és que «no tingué el cos acabat», sinó que era de les dites de vestir. L'estructura interna de la imatge era de llistons de fusta. El ferro difícilment era emprat en aquest tipus d'imatgeria, en la qual es cercava estalviar pes. Els Misteris eren portats a coll pels confreres o per bastaixos a jornal i el que ens ocupa el formaven tres imatges.

- (25) Segons ens explica Josepa Mañé «Pepa Flaressa», aquest *americano* podria ésser en Miquel Berenguer i Dilla «Berenguer», conegut filàntrop de l'època.
- (26) Pere Aloy i Anell a «El Cuerpo de Portantes del Santo Cristo» al periòdic *Vendrell* núm. 50 (18-4-1954).
- (27) A l'entorn d'aquesta primitiva imatge Isidre Totusaus i Alegret ens explicava que durant una forta secada es varen fer rogatives processionant cap a l'ermita de Sant Salvador aquesta imatge; quan eren vora la platja es va posar a pedregar de valent. Això propicià que aquesta imatge no tornés a sortir i que se n'adquirís una de nova. Aquesta tradició no sembla tenir gaire fonament, ja que hem localitzat al *Llibre de Consuetudina* la descripció d'una processó de rogatives feta el 31 de març del 1813 «per alcansar de Nostre Senyor la pluja» i consta que encara es processiona «la imatge de Jesuchrist del altar del Sagrament», és a dir, la imatge primitiva del XVI-XVII.
- (28) D'aquest parer semblen mostrar-se S.V. (Salvador Vida i Porta «Vador Galan»?) a El Dijous Sant Vendrellenc. *B.P.* del 194-1924.
Antoni Flotats a «Procedència d'un Sant Crist» a *Curiositats de Catalunya*. Revista publicada a Barcelona el 14-3-36.
- (29) Josep Ramon i Blanch «Pepito Bello» a «Desfet un quento» al *B.P.* núm. 1563 del 28-3-1936.
- (30) De la restauració, en dóna compte el *B.P.* del 25 d'octubre del 1930: «la venerada imatge del nostre Sant Crist de nou restaurada».
- (31) D'un inventari de la Confraria del 1850 llegim: «imatge de nova de la Mare de Déu». Jaume Ramon (4), pàgs. 173-174, ens diu: «En l'any 1857, es construí el tabernacle, bandera i pendó que concorren a la processó.»
Del mateix parer es mostra Josep Ramon a (17).
- (32) Segons informa, però, el periòdic *Vendrell* 19-12-1953, la Confraria pateix una refundació durant la segona meitat del segle XIX: «la associació de Nuestra Señora de los Dolores se funda en el año 1868, siendo cura regente de la parroquia D. José Ildefonso Gatell.»
Ens informa pel que fa a la imatgeria: «la imagen que había desde su fundación fue quemada en la guerra, después se veneró una imagen encontrada en una casa destruída y abandonada por sus dueños. La actual imagen es nueva del año 1952 puesta en el altar el día de su fiesta. (...) Se conservan dos pendones desde el año de su fundación. La Bandera antigua se conservó hasta el año 1952 en que se bendijo la nueva.»
És l'única bandera que encara concorre avui a processó del Divendres Sant.
- (33) Jaume Ramon (4) pàg. 174.
- (34) Tot i així, Rosa Toldrà, néta d'en Joan Toldrà «Matines», ens afirmava el 19-3-93-

després de la conferència «Retauls i retaulistes a l'Església del Vendrell», que, segons li havia relatat el seu pare Enric Toldrà i Gibert, fou obrat per l'escultor Matines. També tenim referència que s'atribueix a en Toldrà un model en miniatura del misteri, custodiat pels Armats, dintre d'una urna. Peça que durant molts anys estigué a l'antic edifici del Patronat de Santa Anna (destruït el 1985) i que avui conserva la família Lambea. Ens informa Rosa M^a Bo i Tanat.

- (35) Tal com ens explicava Salvador Borrel i Miró «Pere Oliva» (1898-1987), l'agost del 1980 la seva família estigué molt vinculada a la Confraria. Per la nostra part podem documentar que ja l'any 1878 trobem Joan Borrell i Mercader (1827-1902) com a administrador de la Confraria (és l'avi del «Vador Pere Oliva»). En el període 1891-97 també hi trobem vinculat el pare amb el Cos de Portants Josep Borrell i Nin (1855-1902), pare de Maria Borrell, la darrera conservadora de la imatge.
- (36) Porta els ulls de vidre de l'antiga imatge d'en Toldrà. Foren recuperats entre les cendres l'any 1936 per Maria Gual i una amiga (Teresa Julivert Pascual i Josepa Mañé i Romeu ens ho confirmen).
L'any 1994 fou restaurada parcialment junt amb el cadafal per l'artista local Assumpció Güell, vinculada al Misteri, ja que és també l'autora de l'actual Santa Faç de la Verònica. Aquesta darrera imatge estrena vestit, obra de les administradores Mª Àngela Trulla i Rosa Mª Figueras i Mota.
- (37) La processó coneguda tradicionalment com «Del Sant Enterrament» sortia la nit del Dijous Sant. És a partir del 1956 que es va passar al Divendres Sant. L'actual denominació de «Processó del Silenci» és, doncs, d'invenció moderna.
- (38) L'any 1828 l'administrador de la Minerva Fco. Soler va pagar 26 lliures i 5 sous «per lo que costa encarnar la imatge del St Crhisto de la Sagristia.»
- (39) El misteri fou restaurat l'any 1830, ja que en els comptes de la confraria consta que «en dit any se ha fet adovar lo Misteri de la Soletat que costa 25 lliures.»